

КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА РАЗГРАНИЧАВАНЕТО НА ДИАЛЕКТИТЕ НА БЛИЗКОРОДСТВЕНИ ЕЗИЦИ НА ЛЕКСИКАЛНО РАВНИЩЕ

ЛУЧИА АНТОНОВА-ВАСИЛЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
lantonova@ibl.bas.bg

Статията разглежда проблема за диалектните различия на лексикално равнище между българския и сръбския език по данни на диалект от района на косовско-моравските говори, който според ономастичните и езиковите данни се определя като български. Използва се материал от говора на селището Раховец, Призренско, разположено в Република Косово. Посочват се данни за местоположението и говора на селището. Разглеждат се примери на лексеми от общославянския речников фонд; лексеми, присъщи на общобългарския речников фонд; случаи на конкуренция между лексеми, характерни за сръбски, и лексеми, характерни за българския език; специфични диалектни лексеми, отбелязани в говора на Раховец.

Ключови думи: диалектология, лексикология, славянски езици, етническа принадлежност

ON THE DISTINCTION OF DIALECTS OF CLOSELY RELATED LANGUAGES AT THE LEXICAL LEVEL

LUCHIA ANTONOVA-VASILEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
lantonova@ibl.bas.bg

The article studies dialectal differences between Bulgarian and Serbian at the lexical level based on data from a dialect spoken in the area of the Kosovo-Moravian dialects which is classified as a regional variety of Bulgarian according to onomastic and linguistic evidence. The author draws on material from the dialect of the village of Rahovets, Prizren Region, in the Republic of Kosovo, and provides information about the location of the settlement and the features of the dialect. She studies lexemes from the common Slavic words stock and the common Bulgarian vocabulary, cases of competition between lexemes typical of Serbian and ones characteristic of Bulgarian, as well as dialect-specific lexemes found in the Rahovets dialect.

Keywords: dialectology, lexicology, Slavic languages, ethnicity

В своята „История на българския език“ Б. Цонев разглежда връзката на българския с другите славянски и балкански езици. Той цитира възгледите на видните слависти В. Ягич и В. Облак за постепенния преход между славянските езици и за липсата на ясно разграничение между тези от тях, които са съседни. Макар че не ги приема изцяло, Б. Цонев заключава: „Истина е, че съседните славянски езици имат винаги толкова общи черти, че е мъчно някой път да ги отделяш един от друг, но то, мисля, не пречи да си ги групираме пак тъй или иначе – както групираме говорите от един и същ език. (...) Само обстоятелството, че почти всички славянски племена имат вече дълга история зад себе си, основали са и са си обработили самостоятелни книжини, може да оправдае названието славянски народи и славянски езици“ (Цонев/Tsonev 1984. Т. I: 14).

И в съвременните лингвистични изследвания се признава, че на лексикално равнище между славянските езици съществува един масивен пласт от обща лексика (Ангелов/Angelov 2017). При това отново може да направим паралел с възгледите за диалектните различия в отделните езици на лексикално равнище. Според Ст. Стойков основният речников фонд на българските диалекти е еднакъв, а разликите в него са малко и обикновено са присъщи на цели групи диалекти (Стойков/Stoykov 1993: 296–298 и сл.). Според В. Радева всеки диалект включва общобългарска лексика, на чийто фон се отделят диалектни думи (Радева/Radeva 2017: 250).

Целта на настоящата статия е да проследи проявата на общобългарските черти и на специфичните териториални диалектни различия в речника на един диалект от най-южната част на моравската област – Призренско, днес в Република Косово, която по своето местоположение се намира в район на интензивни контакти между съседните близкородствени езици – сръбски и български. Изследването на езика и народностното самосъзнание на населението в Косово е от особена важност, защото районът на Призренско и полите на Шар планина се сочи от историци и етнографи като граничен между българската и сръбската народност. Още в първите изследвания в тази област се посочва, че на север границата помежду им минава по р. Морава. Ал. Теодоров-Балан определя диалектите в Косово като „косовско-моравски“ и смята, че те очертават западната граница на българската езикова територия (Балан/Balan 1886).

Ст. Веркович в „Топографическо-етнографский очерк Македонии“ (Веркович/Verkovich 1889) посочва следната граница между български и сръбски език: „Като се почне от оная точка, откъдето тръгва планинската верига, която отделя Призренския Санджак от Шкодренския, границите между българското и сръбското племе съставят високите вериги на Шар...“.

Диалектите в Косово се разглеждат и от Ст. Младенов във връзка с границата на българските говори на запад (Младенов/Mladenov 1904: 3–12).

Й. Иванов описва, че в северния край на Македония, по Горна Пчиня, по Моравица, по долината на Черногорието и Шар планина владее наре-

чие, което слиза от север, от долината на Българска Морава. Това наречие според него държи тесен пояс от Западно Осогово до Шар. Й. Иванов изтъква морфологични и фонетични особености, които доказват общността на тези диалекти с българския език: наличие на типичния за българския език член, загуба на падежната система, аналитично изразяване на сравнителна и превъзходна степен, употреба на двойно лично местоимение, липса на квантитет, проява на редуция и др. Но при това той добавя, че те имат и по-голямо словарно (речниково) единство с българските и с македонските говори (Иванов/Ivanov 1915: LXX, LXXI).

Б. Цонев е един от най-големите изследователи на моравските говори. Той публикува своите изследвания в сборник от научната експедиция в Македония и Поморавието (Цонев/Tsonev 1993), в студията „Произход, име и език на моравците“ (Цонев/Tsonev 1918), както и в редица други трудове. В студията „Резултати от моите изследвания на моравските говори през 1916–1917“ той пише: „Между същински български и същински сръбски се простира един доста широк пояс говори, които съставят преход. (...) Началото на тия говори откъм българска страна захваща от ония селища, в които старата носовка ж се изговаря като у (...) Откъм сръбски език тия говори захващат оттам, дето се явяват български езикови особености, а именно: разнебитено склонение, старинско ударение, липса на квантитет, отсъствие на инфинитив и на стара сравнителна степен, запазване на старото съгласно и краесрично л, по-честа употреба на определени глаголни форми. (...) Продължението на тия у-говори (...) към север и запад през Прищинско и Призренско съставя едно диалектно цяло (...) И понеже това общо свойство на преходните говори са простира на юг през Косово поле, а на север през цялото корито на Морава, право е да ги свържем с тия две важни названия и да ги наречем косовско-моравски говори. ... Влиянието от българска страна е несравнимо по-силно в езиково и в културно отношение (Цонев/Tsonev 1917: 6–7).

В публикациите на някои съвременни чужди учени определянето на границите между български и сръбски език по този начин се окачествява като проява на български „национализъм“. Споменатата западна граница на българската народност и българския език според тях е граница на „балканославянски“ или на „балканския езиков съюз“ (вж. Младенов/Mladenov 1989: 42; Гешев/Geshev 2018: 26, 27, 31, 50–51 и сл.). Термините „балкански славяни“, „балкански славянски“ и др. подобни се употребяват и от класиците на българското езикознание, но с по-различно съдържание. Така например Й. Иванов определя два дяла на балканските славяни: югоизточен (български) и северозападен (сърбохърватски) (Иванов/Ivanov 1915: XVIII). Термин „балканославянски“ и дори „старобалканославянски“ се използва и от Ст. Младенов, но за да се уточни географското местоположение на славянските племена, дали основата за формирането на българския език от предписмения период (Младенов/Mladenov 1979: 22, 37). М. Мла-

денов обръща внимание на факта, че: „Една от най-невралгичните точки в историята на южнославянската диалектология е била свързана с проблема за характеристиката (и най-вече за народностната принадлежност) на диалектите, които представят зоната на преход между българския и сърбохърватския диалектен континуум“. Той изтъква, че те са били обект на редица спорове между езиковедите (Младенов/Mladenov 1989).

Принос към съвременния отговор на въпроса може да даде установяването на езиковите особености на говорите в Източно и Южно Косово в нас

тоящия момент. То може да спомогне за определянето на актуалните граници на съвременния български език в неговото диалектно единство. Същевременно проучването в тази насока ще допринесе за изясняването на въпросите за отношението между общославянския, южнославянския, общобългарския и диалектния пласт лексика на говорите от тази специфична в езиково отношение зона.

Изследването в тази статия се основава на диалектен материал от градчето Раховец, което е разположено на около 20 км северозападно от гр. Призрен. Името на селището се изписва *Rahovec* на албански език и *Orahovac* – на сръбски. Раховец е отбелязван на стари карти и в документи под името *Pavaц* през 1770 г., а също така и като *Rahuaz, Rahuiz, Rahova, Ravaz, Rahovce* и др. С името *Orahovac* е отбелязано за първи път през 1911 г. През XIX в., когато се обособяват вилаетите в Призренско, този град става център на областта Санджак, която включва Призрен, Раховец, Тетово, Гостивар и Лума (Антонова/Antonova 2018).

От публикации на албанските учени личи, че Раховец е старо селище. На територията на общината са разкрити редица археологически факти, които показват наличието на реликти, произхождащи от ранната римска епоха.

Доста сведения за населението на Раховец дава Р. Иванов в книга, посветена на етнографските проблеми на българската народност. Според данните, приведени от него: „В района на градовете Ораховац и Суха Река, намиращи се на около 20 км северно от Призрен, хората също пазят спомени за българския си произход. Албанците ги наричат „бугари“, а преди последната промяна на паспортите масово е било разпространено сред тях фамилното име Булгари...“. Р. Иванов посочва, че албанският етнограф Герлашлус Дуйзинкс през 1957 г. пише следното: „Една от най-интересните особености (б. а. – на Ораховац) е, че повечето албанци староседелци са славофони, тоест те не говорят албански, а славянски диалект (*наш говор – our tongue*) вкъщи. Това население от българско потекло нарича езика си „бугарищ“, като особено интересно е, че до 70–80-те години на XX в., особено жените от тази общност, не са знаели албански. Характерно за тях е, че част от предците им са се преселили в Ораховац по всяка вероятност в началото на XVII в.“ (Иванов/Ivanov 2019: 230–231).

В действителност в албанската литература говорът на Раховец се нарича „bugarishtja“ – срв. публикацията „Gjuha paralele e qytetit të rrushit: Çka është „bugarishtja“ e Raĥovecit?“ – в превод на български „Паралелният език на града на гроздето; Какво представлява „булгариштя“ в Раховец“¹. В тази, както и в други публикации, неговият диалект се представя като „смесен език“, който се говори от столетие. Обикновено се отбелязва преплитането на сръбски, български и албански, турски и арабски език. Наличието на фамилията „Bulgari“, както и местното име „Bugarska çeshma“ в известните ми публикации на албански остават встрани от вниманието.

Посочва се, че за произхода на езика може да се правят само хипотези. Особен акцент се поставя върху твърдението, че диалектът е изолирано явление в областта, като дори не се прави връзка с българските говори в Гòра и Жупа. Според албанските езиковеди в говора на Раховец се долавят елементи от различни езици. Освен славянските думи в него има и много други думи с още неизяснен произход, които нямат връзка нито със сръбски, нито с друг конкретен славянски език, макар и да имат славянски произход. В списъка на подобни „архаични думи от неизвестен произход“ се откриват следните примери: *bërcka* (бърџка), *bradavica* (брадавица), (*dë*) *baknësh* (дъ бакнеш), *cucalka* (џџалка), *llakërdija* (лакърдия), *manqe* (мандже), *troshke* (трошке), *zhelan/zhelajka* (желан, желайка), които очевидно изобщо не са от „неизвестен произход“.

Жителите на Раховец и днес разказват: *И кат бѝ ѝшле да продàва грòзе по дрѹг’и грàдове, са речѝле за ордəвчани „òне са бѹгаре“* или: *Булгариштит ни кàзват нàши кумишѝ*. Те обикновено определят своя език като *бѹгарски* или като смесен – *бѹгарски* и *срѣпски*, което напълно отговаря на истината, защото всички са изучавали книжовен сръбски език. Естествено, и влиянието на албански се разширява в периода на обявяването на независимостта на Косово, а покрай разширяването на влиянието на ислямската религия се разширява и влиянието на турски. Въпреки всичко фактът, че споменът за българската народностна принадлежност е фиксиран ясно в местни и жителски имена в Раховец, превръща местния диалект във важен обект на изследване.

Както вече бе показано, изследвайки моравските говори, Б. Цонев отделя внимание на характеризиращите черти в областта на морфологията и фонетиката. При това обаче той разграничава и типично българските особености в областта на лексиката: „Секи поморавец знае напр., че думите *кашика*, *сирке*, *мердвен*, *авлия* не са негови думи, че моравски вместо тях се употребяват думи *ложица*, *оџџт*, *слѣба*, *двор*, но щом иска да говори „аслъ по сръпски“ той ще каже *кашика* (в изданието *калинка* – очевидно печатна грешка – бел. Л. А.) и *сирке* и пр.“ (Цонев/Tsonev 1917: 5). В духа на наблюденията на Б. Цонев може да се посочат следните примери на диалектни лексеми, отбелязани в селището в най-ново време:

1. В записите от диалекта на Раховец и в наши дни въпреки изучаването на сръбски език са регистрирани лексемите *оцет*, *лъжица*, *стълба* от общобългарския речников фонд, които са отбелязани от Б. Цонев като разграничителни от сръбски език – срв. примерите:

оцѐт м. (сръб. *сирће*) – срв.: *Тѐй кѹпус (зеле) исваримо, отворимо онѐ, врѹчо, тѹрим мѹло ѓцет тѹ, мѹло кѹпкѹ зейтѹн, и тѹримо да врѹе то лѹсче да се не мешаѹу свѐ, он да изврѹе сѹ водѐ.* Според БЕР лексемата е стара заемка от латински, която се среща и в другите славянски езици, включително и в хърватски – *осат* (БЕР/BER Т. IV 1995: 987).

лъжѹца ж. – срв.: *Сѹс лъжѹца мѹлу гѹ исчѹпиш, пѹсле с мѹслу гѹ избѹркаш.* Думата се отнася към общославянския речников фонд, но трябва да се има предвид, че е отбелязана с характерния за българския език звук ъ, развит в началословна група ъл-.

стѹбѹца ж. (с развитие на звук у на мястото на група -ъл- – явление, характерно за фонетиката на района, и с падежно окончание под влияние на сръбски език в текста): *Да ѹѹхнеш гѹре у стѹбѹце, да зѹпнеш. На стѹбѹце кѹд н'ѹ да дѹѹеш, да зѹториш.*

В контекста на примерите, които се посочват по-горе, личи употребата на редица други думи от българския речник, на които не се отделя специално внимание, защото могат да се характеризират като проява на общославянския речников фонд. Личат и думи от общобългарския речников фонд, употребени в диалекта със специфично значение – т.е. семантични диалектизми – срв. *ѹѹхнеш* – ‘качиш се’; *зѹпнеш* < *зѹпнеш* – ‘затвориш, залостиш’.

В контекста се откроява и употребата на думата *кѹпус* – ‘зеле’. Тя се среща в сръбски език, но поради употребата ѹ и в други славянски езици (срв. руски *капуста* и др.; ОЛА/OLA 2012. Т. 4: к. № 13). Думата се среща в малки ареали в българските диалекти и в съответната карта от Обобщаващия том на БДА е коментирана като единично название (срв. БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л 33). Нейното отбелязване в говора на Раховец е важно, защото то се среща и в стб. – срв. *капѹста* (БЕР/BER, Т. II 1979: 225).

2. В диалекта на Раховец са отбелязани и други лексеми, наследени от старобългарски, които представляват диалектни названия в българския език – срв.:

кѹрчѹк м. – ‘глинена стомна за вода’: *Кѹрчѹг'е су пѹ-мѹли, т'ескѹйе су пѹ-вѐл'ѹк'е. К'еск'ѹе нѐма чѐп.* (БЕР/BER, Т. III 1986: 222–223; Якобсон/Якобсон 1974: 563–564). Думата се среща в редица архаични български диалекти – Смолянско, Банско, както и във Видинско, Врачанско, Тетевенско (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л10). Лексемата е позната и в сръбски език.

врѐча ж. – ‘чувал’: *А и за вѹно го стѹйш во врѐче.* Думата се свързва със стб. *врѐтиште*, чийто пряк наследник е разпространен в югозападните

и в съседните на тях западнорупски говори – срв. *вр'атишче* – Банско (Мъжлекова/Mazhlekova 1990: 49; БЕР/BER, Т. I 1971: 186). В голяма част от диалектите е разпространен обликът *врèк'а*, а на северозапад – *врèча* със закономерния за района застъпник *ч < tj*. Лексемата може да бъде отнесена към общославянския речников фонд.

3. Специално внимание заслужава лексемата *стожер*, отбелязана в говора на Раховец, която е характерна за българския език, регистрирана в общославянския речников фонд и отбелязана в района на северозападните български говори, но според наличните данни не е характерна за сръбски – срв.:

стòжер м. – ‘1. Кол, побит в средата на гумно (вършило), около който обикалят коне или други животни при вършитба’ (РБЕ²). Лексемата и реалията, която тя назовава, са характерни за Западна България (Вакарелски/Vakarelski 1977: 108): *Йшел у равну, ту стòжер. И кòн' – òн, ти тèраш òн тòрчи, знàш. И стòч'е тòа, стòче тòа нъй клас. Тò си сòбрал тò, онè камàре знàш тò, стòжер тò, и ти тèраш, òн тòче òн тò, кòн'.* Според БЕР лексемата *стòжер* е наследена от праславянски. Тя се среща в редица български диалекти. Има успоредици в словенски, украински, чешки, словашки, литовски, но БЕР не отбелязва нейното присъствие в сръбски и в хърватски език (БЕР/BER Т. VII 2010: 470–471), макар че са отбелязани примери от северозападните говори – Пиротско, Босилеградско, Царибродско, Брезнишко, Кюстендилско и др. На основание на тези данни може да се направи заключението, че *стожер* е славянска лексема, свойствена на български, но нехарактерна за сръбски и хърватски език.

4. В диалекта са отбелязани и някои лексеми, които отразяват конкуренция между диалектни названия, характерни за сръбски, и диалектни названия, характерни на българския език – срв.:

патлициан м. ‘домат’, характерно за региона (срв. БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л 32) – *Патлициане ми излèгли.* Думата е заемка от персийски чрез турски (БЕР/BER Т. V. 1999: 96; Младенова/Mladenova 2016). За разлика от български език, където думата се употребява с книжовно значение ‘патладжан; син домати’, в сръбски език е възприета заемка от латински, която, макар и рядко, се среща в речта на някои от информаторите – *Че тòурино парадàйс* (срв. сръб. *парадајз*).

виноград м. (сръб. *виноград*) – лексемата се употребява често, но макар и по-рядко се среща и общобългарското *лозе*: *Мнòгу òмало виноград, грòзг'е. Кòлико виногради òма, тèшка зèм'а. Òне пòрскат, лòйзе пòрскат.*

виница/виница/веница ж. – ‘избено помещение, в което се съхранява виното’. Лексемата се употребява наред с характерната за сръбски език *пòдрум*, която според информаторите е възприета в по-ново време: *Виница – кòча от вино, што се чòва вино. Òвде пòдрум де е бòо, дè_е пòдрум од винàрство.*

п̀априка – ‘чушка’, заемка, характерна за сръбски – срв. *п̀априкаш* (БЕР/ВЕР Т. V. 1999: 55): *Сму нас̀а̀дили ма̀лу п̀априк’и*; но наред с това се употребява и название *л’у̀тик’е* – срв. сръб. *љу̀та п̀априка*.

5. В говора на Раховец са отбелязани и някои диалектни лексеми, които не са характерни за региона според данните, които са известни досега – срв.:

бост̀ан м. – ‘диня’. Според данните на БДА. ОТ названието *бост̀ан* е характерно за Югоизточна България (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л 34).

За разлика от това название *ды`н’е* (изговорът *ы* на мястото на гласната *и* не е отбелязван в други случаи в диалекта и може да се дължи на силна твърдост на предходната съгласна *д*) със значение ‘пъпеш’ напълно потвърждава данните на Обобщаващия том на атласа за северозападните български говори (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л 35).

каламб̀оч м. – ‘царевича’, което се употребява в традиционния говор (заемка от гръцки – срв. БЕР/ВЕР Т. II 1979: 159). Наличието на название *каламб̀оч* не е отбелязано в северозападните говори. В диалекта се среща и названието *кукуру̀уз*, характерно за сръбски език, според БЕР – вероятно заемка от румънски (БЕР/ВЕР Т. III 1986: 110) – срв.: *Овой кукуру̀узни л’еба ст̀ално смо й̀ели т̀о. Не кукуру̀узни. Т̀уку сме р̀екли каламб̀очни. Калаб̀очен л’еп. Й̀а аку н̀ема дру̀гу – каламб̀оч*. Названието *кукуру̀ус* е отбелязано в регионалните тонове на БДА в Северозападна България (БДА/ВДА Т. IV 1981: к. № 318) и в Югозападна България (БДА/ВДА Т. III 1975: к. № 250).

Хлябът, приготвен от царевично брашно, се нарича *каламб̀очница*, *калаб̀очен л’еп*, а понякога и *кукуру̀узни л’еп* (срв. сръб. *кукуру̀узни хлеб*): *Каламб̀очну хл̀еп (сръб. про̀ја) – каламб̀очница м̀ий му в̀икаме. Овой кукуру̀узни л’еба ст̀ално смо й̀ели т̀о. Не кукуру̀узни. Т̀уку сме р̀екли каламб̀очни, калаб̀очен л’еп. Л’еба ова̀й коломб̀очен, да ис̀ечеш ва̀ко у срѐде, па да ка̀ че о̀ган’, ж̀ар, да га гр̀ееш, да си из̀едеш. С̀ир, калаб̀очен л̀еба, е та̀ко т̀о е*.

блак прил. – ‘сладък’ – срв. стб. *благъ* 1. С приятен вкус, сладък; 2. Благ, добър (СР/SR Т. 1, 1999: 85), характерно за западните и за югоизточните български говори (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л 97): *Н̀ешто б̀лаго – бак̀лава с̀с ор̀асе*. Същевременно в диалекта е отбелязана и употреба на прилагателното *сла̀дък* – срв.:

сла̀дък прил. – ‘приятен’: *Ж̀ивот н̀екому м̀ногу сла̀дък, н̀екому м̀ногу гор̀ък. М̀ногу крѝзно врѐме. Н̀екому ма̀ло д̀еца, н̀екому м̀ногу што не м̀ож г’и зад̀оволи*. Отбелязано е и съществително *сла̀ст*: *О̀ва сла̀ст, што й̀ма о̀вде, н̀ема нѝкоде дру̀гаде*. Наречие *сла̀дъко*, както и глагол *сла̀дити*, *сла̀жд* са отбелязани и в старобългарски (БЕР/ВЕР Т. VI, 2002: 841–845). Употребата на лексемите като синоними показва, че вероятно съвремен-

ното диалектно разграничение между западноюгоизточния и североизточния български ареал е възникнало в по-ново време.

Лексемата *мърсно* се употребява със значение ‘блажно, мазно’. С това значение тя е разпространена в редица югозападни и югоизточни диалекти, откъдето е проникнала и в езика на фолклора и на художествената литература – срв. РБЕ (РБЕ/РВЕ Т. 9, 1998: 733). Думата е отбелязана в някои моравски говори и в Ломско (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № Л 100).

Със значение ‘мръсен, нечист’ се употребява прилагателно *пърл’аф*: *пърл’аво*, *бърбат* (алб.); *пърл’ави рат* (война), която е характерна за северозападните диалекти – Царибродско, Трънско, Пиянечко, Кюстендилско (БЕР/ВЕР Т. VI, 2002: 97).

Отбелязана е употреба на наречието *рџаву* със значение ‘лошо’.

6. В диалекта на Раховец са отбелязани и някои специфични диалектни лексеми:

вал м. – ‘вълна’ (срб. *таласи*): *Валове – како иде вода вако и овде се затекне, валове велик’е*.

ира ж. – ‘течността, която се добива от цвика, изцеден от мътеницата – т.е. от течността, получена при обработката на млякото за извличане на масло’ – срв.: *Бело е мученца, ира е као вода, ас плава* (прозрачна – срв. БЕР/ВЕР Т. II, 1979: 85 *ире* – ‘мръсотия’, *иряк* – ‘слабо добиче’ от *хирея* – ‘слабея’, рус. *хиреть* – ‘ставам хилав, слаб’).

калишите ср. – ‘заблатено, тинесто място’. Лексемата е производна от съществителното *кал*, която в западния дял от българските диалекти се среща със значение ‘глина’ – срв. производни прилагателни *кален* – ‘глинен’, *калица* – ‘стомна’ Гоцеделчевско, Драмско (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к № Л 10).

карел’ан м. – ‘овчарско ястие, направено от *каймък* и царевично тесто, подредени на пластове’. То се е приготвявало само в по-богатите къщи, които са отглеждали много стока: *Карел’ан – от тесто коломбодно, хл’ан карел’ан. Оно тесто, кат се жене то би направили, би туриле вако иенд кай едън пѝрс енд тесто одоле, после сме имале ми каймак, прей со йело масло све бе, каймак. И мажеш, колку сме турали ми със каймак карел’ан ка се вика то, карел’ан; Хл’ан карел’ан то имали саму дебеле куче... Смо имали сток’е многу*.

лопуйем несв. – ‘мамя’: *Све лопуйе – лопуешки систем. Само то лопуѝ су*.

мокна ж. – ‘ръчна мелница (хромел)’ – *Видиш овде е мокна, рѝчна воденица*.

мочвар м. – ‘място, което се наводнява при дъжд’: *То е йезеро, али то е дваи – мочвара, бѝ; Мочвара. Али то йезеро овде нема извор. Него само като пада к’иша, па се бере вода ту*.

пършеш м. – ‘попара от хляб и мляко’: *То млѝко дѝту, оно млѝко дѝту млѝко врѝе, ту би трѝшеле пѝршеш и ту би йѝли*.

та̀ла ж. ‘царевичната слама’ – срв.: *Та̀ла от каламбѠч, а ту̀фк’е Ѡно што има го̀ре*. Лексемата *та̀ла* вероятно е сродна с *талаш* – заемка от румънски – ‘едра слама’ (БЕР/BER Т. VII, 2010: 779).

тѝн’а ж. – ‘рядка течна кал’: *Ѡвде е ва̀ко, да е тѝн’а. Зна̀ш што е тѝн’а? Тѝн’а и ту̀ е сталѠжено, та тѝн’а сталѠжена е*. В сръбски език лексемата има значение ‘блато’. Лексемата е заета в румънски със значение ‘тиня, кал’. (БЕР/BER Т. VIII, 2017: 45).

ту̀фка ж. – ‘съцветието, което се образува на върха на царевичния кочан’.

чора ж. – ‘дъщеря, девойка’. *Ѡдно детѐ има̀м у БѠл’г’ѝиу, ѝѠну има̀м у СловѠнѝиу, два̀ Ѡвде детѐта, и двѐ ч’Ѡре, всѐ су сѐдум*. Употребява се и названието, което съответства на българското *щерка, дъщеря*, сръбски *ћерка*: *И Дра̀пла – чѠрка мо̀йа, у Ау̀стрѝиу има̀м ѝа̀з мо̀е чѠрку ми пра̀тила. Нѐкой дру̀г’и има̀ ѝѠну чѠрку, Ѡно детѐ. Ѡ, и Ѡна е чѠра, жѐна Ѡс, пред бо̀га свѝ Ѡсте пра̀в. Ма̀ри, чѠра*. Наред с това се среща и общо-българската лексема *дѠвойка*.

От прегледа на някои от лексикалните особености на говора на с. Раховец, Призренско, може да се направят следните изводи.

В лексиката и до наши дни се проявяват някои от особеностите на общобългарския речников фонд, които са отбелязани още в началото на XIX в. – срв. употреба на лексемите *лъжица, оцет, стубица* и др. Отбелязани са думи, които може да се характеризират като принадлежащи към общославянския речников фонд и са характерни за български език, но не са характерни за сръбски – срв. *стожер*. Диалектната лексика, която показва особености, характерни за сръбски език, обикновено се конкурира с лексика, характерна за български език – срв. *патлициан//парадайс; лозе//виноград; виница//подрум*. Отбелязани са диалектни лексеми, които показват семантични особености, характерни предимно за западните български диалекти – срв. *мръсен* – ‘блажен’; *пърляв* – ‘нечист’, *ръцаф* – ‘лош’. Наред с това са регистрирани и някои лексеми, които не са присъщи на северозападните български говори, според известните досега диалектни материали – срв. названията *бостан* ‘диня’, *каламбѠч* ‘царевича’, *сладък* (наред с *благ*). Отбелязани са и някои характерни диалектни лексеми – *калиште* ‘блато, заблатено място’; *тиня* ‘утайка от кал’, които са свойствени на общославянския речников фонд, но по значение и употреба са по-близки до речника на българския език. Въпреки че в говора се отразява общославянският речников фонд, принадлежността на лексиката към речниковия състав на българския език личи от преобладаващата по обем недиференциална диалектна лексика, откриваща се в контекста. Много от специфичните диалектни лексеми намират успоредици в диалектната лексика от други райони на българското езиково землище.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹<https://telegrafi.com/gjuha-paralele-e-qytetit-te-rrushit-ekziston-bugarishtja-e-rahovecit/> „Gjuha paralele e qytetit të rrushit: Çka është “bugarishtja” e Rahovecit?“

² Речник за българския език <<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/стожер/>>.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 2017: *Ангелов, А.* Общото словно богатство и семикомуникацията на славянските езици. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Антонова 2018: *Антонова-Василева, Л.* Българските диалекти в Косово. – В: Сборник с доклади от научната конференция „Българският език – древен, съвременен, единен“, посветена на 80-годишнината на проф. д.ф.н. Благой Шклифов (26–28 ноември 2016 г., София). София, с. 356–369.
- Балан 1886: *Балан, Ал. Теодоров.* Западните български говори. – Периодическо списание, кн. XIX–XX, с. 146–213.
- БЕР: Български етимологичен речник (колектив), Т. I, 1971; Т. II, 1979; Т. III, 1986; Т. IV, 1995. София, Издателство на БАН; Т. V, 1999; Т. VI, 2002; Т. VII, 2010; Т. VIII, 2017. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- БДА. ОТ 2001: Български диалектен атлас (колектив). Обобщаващ том. Ч. I – III. Фонетика. Акцентология. Лексика. София, Книгоиздателска къща „Труд“.
- Вакарелски 1977: *Вакарелски, Хр.* Етнография на България. София, Наука и изкуство.
- Веркович 1889: *Веркович, С. И.* Топографическо-етнографически очеркь Македонии. Санкт Петербург.
- Гешев 2018: *Гешев, В.* Следистория на българския език: Български език на Балканите, Спомени за българското минало, Противоречиво и динамично настояще. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. Факултет по славянски филологии.
- Иванов 1915: *Иванов, Й. Н.* Българите в Македония. Издирвания и документи за тяхното потекло, език и народност. С етнографска карта и статистика. София, Държавна печатница.
- Иванов 2019: *Иванов, Р.* Българската народност на Балканите – опит за исторически, антропогеографски и демографски обзор. РБ „Хр. Смирненски“ – Хасково.
- Младенов 1904: *Младенов, Ст.* За пограничните говори в Източна Сърбия. – В: *Младенов, Ст.* Избрани произведения. София, Наука и изкуство.
- Младенов 1979: *Младенов, Ст.* История на българския език. Превод и ред. от проф. д-р Ив. Дуриданов от нем. изд. през 1929.
- Младенов, М. 1989: *Младенов, М. Сл.* По някои актуални въпроси на южнославянската диалектология (предварителни бележки). – Съпоставително езиковедие, кн. 1, с. 39–44.
- Младенова 2016: *Младенова, Д.* От лингвистичната география към ареалната лингвистика. Теория и практика на анализа на късни явления в българския

- език: названия на домата и патладжана. – *Littera et Lingua Series. Dissertationes*. 9. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Мъжлекова 1990: *Мъжлекова, М.* Речник на старобългарски думи в днешните български говори. София, Издателство на БАН.
- ОЛА 2012: *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 4. Сельское поэийство* (Под ред. А. Ференчиковой и др.). Братислава.
- Радева 2017: *Радева, В.* Българска лексикология и лексикография. София, Изток – Запад.
- РБЕ 1998: Речник на българския език (колектив). Т. 9. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „Емас“.
- Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. София, Издателство на БАН.
- СР, Т. 1 1999: *Старобългарски речник*. Т. I. София, Изд. „Валентин Траянов“.
- Цонев 1984: *Цонев, Б.* История на българския език. Т. 1. Обща част. София, Наука и изкуство, Фототип. от изд. от 1940.
- Цонев 1917: *Цонев, Б.* Резултати от моите изследвания на моравските говори през 1916–1917 г. София.
- Цонев 1918: *Цонев, Б.* Произход, име и език на моравците. София.
- Якобсон 1974: *Якобсон, Р.* Гороуна кърчага. – В: В памет на проф. Ст. Стойков. Езиковедски изследвания. София, Издателство на БАН, с. 563–566.

REFERENCES

- Angelov 2017: *Angelov, A.* Obshtoto slovno bogatstvo i semikomunikatsiyata na slavyanskite ezitsi. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Antonova 2018: *Antonova-Vasileva, L.* Balgarskite dialekti v Kosovo. – In: *Sbornik s dokladi ot nauchnata konferentsia „Balgarskiyat ezik – dreven, savremen, edinen“*, posvetena na 80-godishninata na prof d.f.n. Blagoy Shklifov (26–28 noemvri 2016 g., Sofia). Sofia, s. 356–369.
- Balan 1886: *Balan, Al. Teodorov.* Zapadnite balgarski govori. – *Periodichesko spisanie*. 1886, kn. XIX–XX, s. 146–213.
- BER: *Balgarski etimologichen rechnik* (kolektiv), Т. I, 1971; Т. II, 1979; Т. III, 1986; Т. IV, 1995. Sofia, Izdatelstvo na BAN; Т. V, 1999; Т. VI, 2002; Т. VII, 2010; Т. VIII, 2017. Sofia, Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.
- BDA. OT. 2001: *Balgarski dialekten atlas* (kolektiv). *Obobshtavasht tom. Ch. I – III. Fonetika. Aktsentologiya. Leksika*. Sofia, Knigoizdatelska kashta “Trud”.
- Geshev 2018: *Geshev, V.* Sledistoriya na balgarskiya ezik: Balgarski ezik na Balkanite, Spomeni za balgarskoto minalo, Protivorechivo i dinamichno nastoyashte. Sofia, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. Fakultet po slavyanski filologii.
- Ivanov 1915: *Ivanov, Y. N.* Balgarite v Makedonia. Izdirvania i dokumenti za tyahnoto poteklo, ezik i narodnost. S etnografska karta i statistika. Sofia. Darzhavna pechatnitsa.
- Ivanov 2019: *Ivanov, R.* Balgarskata narodnost na Balkanite – opit za istoricheski, antropogeografski i demografski obzor. RB “Hr. Smirnenki” – Haskovo.

- Mladenov 1904: *Mladenov, St.* Za pograniчните govori v Iztochna Sarbia. – In: *Mladenov, St.* Izbrani proizvedeniya. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Mladenov 1979: *Mladenov, St.* Istoriya na balgarskiya ezik. Prevod i red. ot prof. d-r Iv. Duridanov ot nem. izd. prez 1929.
- Mladenov, M. 1989: *Mladenov, M. Sl.* Po nyakoi aktualni vaprosi na yuzhnoslavianskata dialektologiya (predvaritelni belezhki). – Sapostavitelno ezikoznanie, kn. 1, s. 39–44.
- Mladenova 2016: *Mladenova, D.* Ot lingvistichnata geografija kam arealnata lingvistika. Teoriya i praktika na analiza na kasni yavleniya v balgarskiya ezik: nazvaniyata na domata i patladzhana. – Littera et Lingua Series. Dissertationes. 9. Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Mazhlekova 1990: *Mazhlekova, M.* Rechnik na starobalgarski dumi v dnešnite balgarski govori. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- OLA 2012: Obshteslavianskii lingvisticheski atlas. Seriya leksiko-slovoobrazovatel'naia. Vypusk 4. Sel'skoe hoziaistvo (Pod red. A. Ferenchikovoi i dr.), Bratislava.
- Radeva 2017: *Radeva, V.* Balgarska leksikologiya i leksikografiya. Sofia, Iztok – Zapad.
- RBE 1998: Rechnik na balgarskiya ezik (kolektiv). T. 9, 1998. Sofia, Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, ET “Emas”.
- Stoykov 1993: *Stoykov, St.* Balgarska dialektologiya. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- SR, T. 1 1999: Starobalgarski rechnik. T. I. Sofia, Izd. “Valentin Trayanov”.
- Tsonev 1984: *Tsonev, B.* Istoriya na balgarskiya ezik. T. 1. Obshta chast. Nauka i izkustvo. Sofia. Fototip. ot izd. ot 1940.
- Tsonev 1917: *Tsonev, B.* Rezultati ot moite izsledvaniya na moravskite govori prez 1916–1917 g. Sofia.
- Tsonev 1918: *Tsonev, B.* Proizhod, ime i ezik na moravsite. Sofia.
- Vakarelski 1977: *Vakarelski, Hr.* Etnografiya na Bulgaria. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Verkovich 1889: *Verkovich, S. I.* Topograficheskoe-etnograficheskii ocherk Makedonii. Sankt Peterburg.
- Yakobson 1974: *Yakobson, R.* Gorouna karchaga. – In: V pamet na prof. St. Stoykov. Ezikovedski izsledvaniya. Sofia, Izdatelstvo na BAN, s. 563–566.

✉ Проф. д-р Лучия Антонова-Василева

Секция за българска диалектология и лингвистична география
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Prof. Luchia Antonova-Vasileva, PhD

Department of Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria